Wrocław, dnia 23 marca 2023 roku

PRZEPADEK PRZEDSIĘBIORSTWA

– narzędzie w walce z przestępczością czy bezpodstawne pozbawianie majątku

rozprawa doktorska mgr Moniki Czechowskiej

przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Jacka Giezka

w Katedrze Prawa Karnego Materialnego

na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii

Uniwersytetu Wrocławskiego

STRESZCZENIE

Przepadek przedsiębiorstwa stanowi *novum* w polskim prawie karnym, został bowiem wprowadzony do porządku prawnego w drodze ustawy z dnia 23 marca 2017 roku nowelizującej kodeks karny (przyjętej przez Sejm 24 lutego 2017 roku, która weszła w życie 27 kwietnia 2017 roku), a będącej transpozycją dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE z dnia 3 kwietnia 2014 roku w sprawie zabezpieczenia i konfiskaty narzędzi służących do popełnienia przestępstwa i korzyści pochodzących z przestępstwa w Unii Europejskiej oraz – po części – dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/40/UE z dnia 12 sierpnia 2013 roku, dotyczącej ataków na systemy informatyczne i zastępującą decyzję ramową Rady 2005/222/WSiSW. Instytucja przepadku przedsiębiorstwa – jak wynika z uzasadnienia do wskazanej wyżej ustawy – ma na celu przede wszystkim walkę ze zorganizowaną przestępczością gospodarczą (także tą o charakterze transgranicznym) poprzez pozbawienie sprawców przestępstw środków finansowych, stanowiących bazę ekonomiczną dla działalności przestępczej w myśl zasady, zgodnie z którą nikt nie powinien czerpać korzyści z własnego bezprawia (*nemo potest commodum capere de iniuria sua propria / de sua malitia nemo debet commodum reportare*). Rezultat ten ma zostać osiągnięty poprzez możliwość orzeczenia przepadku przedsiębiorstwa, jeżeli tylko służyło ono do popełnienia przestępstwa lub do ukrycia osiągniętej z niego korzyści i to niezależnie od tego, czy przedsiębiorstwo stanowi własność sprawcy przestępstwa, czy też należy do osoby trzeciej, która chciała, aby przedsiębiorstwo służyło do popełnienia tego przestępstwa lub ukrycia osiągniętej z niego korzyści albo przewidując taką możliwość, się na to godziła.

Instytucja przepadku przedsiębiorstwa – mimo stosunkowo krótkiego czasu obowiązywania – jest oceniania jako kontrowersyjna i dalece ingerująca w prawa człowieka, a w szczególności w chronione konstytucyjnie i konwencyjnie prawo własności. Pojawia się także pytanie o zgodność tej instytucji z funkcją gwarancyjną prawa karnego oraz transponowanymi dyrektywami. Jednocześnie nie ulega wątpliwości, że problem jakim jest rosnąca przestępczość gospodarcza (także ta o charakterze transgranicznym), ukierunkowana na osiągnięcie korzyści majątkowych, która wykorzystuje legalnie działające przedsiębiorstwa jako swoiste narzędzia do popełniania przestępstw, jest ważki i wymagający wprowadzenia rozwiązań prawnokarnych zwiększających efektywność walki z nią. Analiza statystyk prowadzonych przez Ministerstwo Sprawiedliwości (z których wynika, że w ciągu 5 lat poprzedzających wprowadzenie do polskiego porządku prawnego tzw. konfiskaty rozszerzonej prokuratorzy zabezpieczyli majątki o wartości 671 mln złotych, a każdego roku sądy orzekały przepadek o wartości 200 mln złotych, niemniej według szacunków udawało się wyegzekwować jedynie ok. 25% przestępczego mienia) nie pozostawia wątpliwości, że skala problemu, jakim jest walka ze zorganizowaną przestępczością gospodarczą jest ogromna. Zabezpieczenie mienia następuje także poprzez zajęcie przedsiębiorstw (do 2020 roku odnotowano trzy takie przypadki, zaś wartość zabezpieczonych przedsiębiorstw szacowano na ponad 50 mln złotych). Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przypuszczać, że liczba ta będzie z każdym rokiem rosła, zgodnie z obecną tendencją dotyczącą zabezpieczenia mienia.

W konsekwencji trudno nie zgodzić się z tezą, że wprowadzenie zmian w przedmiocie przepadku jest potrzebne. Z drugiej strony instytucja przepadku przedsiębiorstwa stanowić może niebezpieczne instrumentarium, budzące liczne wątpliwości natury konstytucyjnej i konwencyjnej, które skupiają się wokół przesłanek orzekania przepadku przedsiębiorstwa i ich niedookreśloności. *Prima facie* zastrzeżenia budzi także możliwość stosowania przepadku przedsiębiorstwa względem osoby trzeciej. Zastanawiająca jest również – z perspektywy *ratio legis* analizowanej instytucji – niemożność orzekania przepadku przedsiębiorstwa względem osób prawnych i tak zwanych ustawowych osób prawnych. Wreszcie zastrzeżenia budzi sytuacja procesowa właściciela przedsiębiorstwa, który nie jest sprawcą przestępstwa oraz instytucja tak zwanego zarządu przymusowego.

Tak liczne wątpliwości co do instytucji przepadku przedsiębiorstwa dają asumpt do dyskusji nad modyfikacją tej konstrukcji, która doprowadziłaby do wypracowania optymalnego modelu przepadku przedsiębiorstwa, stanowiącego efektywne narzędzie w ściganiu przestępstw, a jednocześnie pozostającego w zgodzie z funkcją gwarancyjną

prawa karnego. Aby osiągnąć powyższy cel w pierwszej kolejności należy zastanowić się nad tym, jakie miejsce zajmuje przepadek w klasyfikacji jurydycznej środków prawnokarnej reakcji, a tym samym jaka jest istota instytucji przepadku *in genere*, jak również jakie cele powinien spełniać przepadek. Rozważania dotyczące tych kwestii zostały poczynione w rozdziale pierwszym, który po części ma charakter historyczny – nie ulga bowiem wątpliwości, że kompleksowe zbadanie aktualnego stanu prawnego niesie ze sobą potrzebę odniesienia się do jego korzeni, niezaprzeczalnie determinujących jego obecny kształt.

Przedmiotem analizy rozdziału drugiego są standardy orzekania przepadku, wynikające z wzorców konstytucyjnych, międzynarodowych oraz europejskich (mowa tutaj zarówno o standardach wypracowanych w ramach Rady Europy, jak i w ramach Unii Europejskiej). Wzorce, z perspektywy których została zbadana instytucja przepadku przedsiębiorstwa to m.in. zasada proporcjonalności, domniemania niewinności, zakaz retroaktywności prawa, zasada równości broni, prawa do sądu i kontroli sądowej oraz zasada poszanowania praw nabytych. Standardy te wynikają m.in. z Konstytucji RP, Karty Praw Podstawowych, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, a także z licznych aktów prawa UE. Warto w tym miejscu wspomnieć, że brak jest jednego aktu prawnego, który zbiorczo regulowałby standardy orzekania przepadku, a ich identyfikacja każdorazowo będzie wynikać z analizy licznych aktów prawnych.

Rozdział trzeci rozprawy doktorskiej został poświęcony nowelizacji kodeksu karnego z dnia 23 marca 2017 roku. W rozdziale tym omówiono genezę wprowadzania do polskiego porządku prawnego przepadku przedsiębiorstwa i pozostałych instrumentów składających się na tzw. przepadek rozszerzony (mowa tutaj m.in. o przepadku bez wyroku skazującego, jak również o zespole domniemań prawnych związanych z orzekaniem przepadku *in genere*). Mimo, iż przedmiotem omawianej pracy jest dogłębna analiza przepadku przedsiębiorstwa to syntetyczne omówienie ogółu zmian dotyczących przepadku zdaje się być konieczne, ponieważ tylko holistyczne spojrzenie na dokonane modyfikacje pozwoli ocenić stopień represyjności tego instrumentarium.

Kluczowym rozdziałem rozprawy doktorskiej jest rozdział czwarty – poświęcony uregulowaniom materialnoprawnym, które budzą najwięcej wątpliwości natury konstytucyjnej oraz konwencyjnej. W ramach tego rozdziału szczegółowej analizie zostały poddane przesłanki orzekania przepadku przedsiębiorstwa, jak również jego zakres przedmiotowy i podmiotowy. Kolejna część rozdziału jest poświęcona analizie ustawowych wyłączeń

orzekania przepadku przedsiębiorstwa oraz instytucji odstąpienia od stosowania tego środka prawnokarnej reakcji.

Rozdział piąty rozprawy doktorskiej odnosi się do uregulowań procesowych. W ramach tej części pracy zbadane zostały kwestie takie jak status właściciela przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem, instytucja przymusowego zarządu nad przedsiębiorstwem oraz instytucja przymusowego zarządu nad przedsiębiorstwem podmiotu zbiorowego. Rozważania te uzupełniają analizę przepadku przedsiębiorstwa w ujęciu materialnym.

Najważniejsze pytania badawcze postawione w pracy dotyczą tego:

1) Jaka jest istota przepadku na gruncie polskiego prawa karnego?
2) Jakie są konstytucyjne, międzynarodowe i europejskie standardy orzekania przepadku?
3) Czy polska regulacja odpowiada konstytucyjnym, międzynarodowym i europejskim standardom orzekania przepadku?
4) W przypadku odpowiedzi przeczącej (lub jedynie częściowo aprobującej) na pytanie trzecie – w jaki sposób należałoby zmodyfikować konstrukcję przepadku przedsiębiorstwa obowiązującą na gruncie polskiego porządku prawnego, tak aby odpowiadała ona konstytucyjnym, unijnym i konwencyjnym standardom, a jednocześnie pozostawała efektywnym środkiem pozwalającym na zwalczanie przestępczości gospodarczej.

Finalnym celem pracy jest próba odnalezienia odpowiedzi na pytanie: **gdzie leży granica pomiędzy efektywnością w zwalczaniu przestępczości a poszanowaniem fundamentalnych praw jednostki oraz czy przepadek przedsiębiorstwa jest instytucją pozwalającą na bezkarne i bezpodstawne odzieranie człowieka z majątku czy też niezwykle skutecznym narzędziem do walki ze zorganizowaną przestępczością gospodarczą.**

Monika Czeluśnicka